

Prof. dr hab. Maria Wojtczak
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Wydział Neofilologii
Zakład Historii Literatury Niemieckiej

Recenzja osiągnięć naukowych dr. Pawła Zarychty w związku z wnioskiem o nadanie stopnia doktora habilitowanego

Pan dr Paweł Zarychta jako swoje główne osiągnięcie przedstawił do oceny monografię pt. *Selbstinszenierung und Gedächtnisbildung. Rosa Maria Assing in Briefen und Lebenszeugnissen aus der Sammlung Varnhagen. Edition und Kommentar (Autoinscenizacja i kształtowanie pamięci. Rosa Maria Assing w listach i świadectwach biograficznych z kolekcji Varnhagena. Edycja i komentarz)*. Publikacja obejmuje dwa tomy, które ukazały się w wydawnictwie Peter Lang (Berlin, Berno, Bruksela et al.), pierwszy w roku 2021, natomiast drugi - w roku 2022.

Osiągnięcie uzupełniają (opublikowane w latach 2016-2021): cykl artykułów naukowych i popularnonaukowych (pozycje 18-72 w załączonym do wniosku wykazie publikacji) a także współredakcja tomów poświęconych badaniom nad kulturą epistolarną XIX wieku oraz naukowej eksploracji niemieckojęzycznych zasobów piśmienniczych przechowywanych po II wojnie światowej w Bibliotece Jagiellońskiej (pozycje 8-17 w wykazie publikacji). Szczególnie istotne jest tu także uzyskanie i kierowanie przez dr Pawła Zarychtę (w latach 2015-2021) grantem NCN (2014/15/B/HS2/01086) w ramach konkursu OPUS 8, dotyczącym strategii przekazu i utrwalania kultury w I połowie XIX wieku.

Indywidualna działalność naukowa dr. Zarychty na polu badań wokół opracowywania i upowszechniania tzw. zbiorów berlińskich przechowywanych w Bibliotece Jagiellońskiej, od początku bardzo wyraźnie wpisuje się w szereg inicjatyw naukowych krakowskiej germanistyki,

współdziałającej z partnerami z kraju i zagranicy. Indywidualny projekt dr. Zarychty poprzedził szereg inicjatyw naukowych. Najpierw udział, jako jeden z wykonawców, w projekcie wspólnym NCN i DFG, także dotyczącym tzw. „skarbu pruskiego”, a do tego współorganizacja trzech konferencji naukowych, wystaw rękopisów oraz wydanie wieloautorskiej monografii. Poza tym od kilku lat systematyczna prezentacja swoich badań tak w kraju, jak i za granicą w formie wykładów i referatów konferencyjnych.

Dr Paweł Zarychta jest także autorem lub współautorem siedmiu publikacji książkowych, w tym dwóch tomów monografii zgłoszonej jako główne osiągnięcie naukowe oraz wydanej niedawno (2021) książki pt. *Między literaturami. Rozmowy z tłumaczami o pisarzach języka niemieckiego* – niezwykle ciekawej i oryginalnej nie tylko w swej koncepcji (rozmowy z ośmiorgiem wybitnych tłumaczy literatury niemieckojęzycznej) wielogłosowej opowieści o polskiej recepcji literatury niemieckiej. W polu zainteresowań Habilitanta, po wydaniu w roku 2007 dysertacji doktorskiej poświęconej wielkiemu niemieckiemu estetykowi, G. E. Lessingowi i jego strategiom retorycznym, od lat już znajdują się obok badań nad rękopisami niemieckimi, praktyka przekładu i polsko-niemiecki transfer literacki.

Naszkieowane tu pole interdyscyplinarnej aktywności Habilitanta pokazuje równocześnie jego intensywne i wielopłaszczyznowe zaangażowanie w trendy naukowe macierzystej jednostki oraz ważkość podejmowanych przez niego badań. Ich wieloaspektowość, dalekosiężność, a także szczególne znaczenie dla naukowego środowiska germanistycznego tak w kraju, jak i za granicą, potwierdzają to m.in. publikacje zagraniczne, np. recenzje omawiające już zrealizowane projekty, wystaw i związane z nimi publikacje. Od roku 2019 koncentrują się one na opracowaniach związanych z eksploracją naukową zasobów rękopiśmienniczych przechowywanych w Bibliotece Jagiellońskiej. To bezsprzecznie wielka i ważna misja germanistów z Krakowa, na którą z uwagą patrzy środowisko badaczy. Obecność dr Zarychty we WSZYSTKICH aktywnościach dotyczących przedmiotowej tematyki dotychczas realizowanych przez krakowskie środowisko germanistyczne, umacnia jego pozycję jako na tym polu wiodącego badacza.

Czas na omówienie przedłożonej monografii. Publikacja składa się z dwóch tomów. Pierwszy zawiera 85-stronicowe wprowadzenie oraz pierwszą część edycji wyboru dokumentów rękopiśmiennych Rosy Marii Assing z lat 1783-1823 i indeks osobowy (strony 439-452). Tom drugi obejmuje rękopisy z lat 1823-1840 oraz obszerną bibliografię przedmiotu (na stronach 537-563) i indeks osobowy (strony 568 – 583). Zacznę od końca – właśnie od bibliografii i indeksu. Ich precyzja i objętość stanowią lustrzane odbicie ogromu pracy filologicznej włożonej w przygotowanie obydwu tomów monografii. Wystarczy przyjrzeć się indeksowi nazwisk (obejmuje ich około 1100) , by zorientować się, z jak rozległą materiałą zmierzył się Habilitant i od razu dodam – uczynił to w sposób wzorowy i filologicznie niezwykle kompetentny. Na materię monografii składa się bowiem z jednej strony sieć powiązań Rosy Marii Assing z jej współczesnymi przy równoległej kontynuacji tradycji, co jest widoczne w nawiązaniach do przedstawicieli elity kulturalnej, intelektualnej i politycznej dziewiętnastowiecznej Europy. Z drugiej zaś strony, co pokazuje sama bibliografia monografii, stanowi ona wieloaspektowe ujęcie tematu - począwszy od wielkich teorii na temat poetyki kulturowej, form władzy i ich potęgi (Stephen Greenblatt), aż po moc archiwów jako instytucji i miejsc - „zbiorników”, w których zachowana jest pamięć ludzkości.

Wszystkie te (ogromnych rozmiarów) aspekty badawcze omawia Habilitant w części wprowadzającej (t. I, strony 9 – 85) w sposób niezwykle klarowny i rzeczowy. Klarowność i rzeczowość stanowią dominującą cechę jego wyводу. Wprowadzenie nie jest ani na chwilę nudne, mimo, iż siłą rzeczy musi zawierać duży ładunek faktów, nazwisk, szkół, pojęć i kategorii. Dr Zarychta opowiada z filologiczną pasją, ciekawie i twórczo, pokazuje w swojej narracji świetne pióro literaturoznawcy.

Monografię otwiera wpis nr 26 z „registru zmarłych kościoła św. Katarzyny w Hamburgu (*Leichen-Register der Kirche St. Catharinen*) naniesiony w roku 1840, w dniu śmierci Rosy Marii Assing. Po nim Autor przytacza poetycki komentarz o śmierci hamburskiej saloniery napisany przez poetę Carla Gutzkova, wprowadzający piękny literacki nastrój do całej pracy.

Jak wszystkie następne w monografii, odszukane, celnie dobrane i przytoczone przez Pawła Zarychtę cytaty, ten jako pierwszy „wpisuje się” w perspektywę i wielką umiejętność Habilitanta patrzenia na zbiór dokumentów oczyma wszechwiedzącego (w najlepszym wymiarze) narratora. Narratora, który „czyta w myślach“, bo najpierw je odszukał i odczytał ich zapis (listy!), który myśli bada, zestawia i przekazuje. Odczytanie oznacza w przypadku pracy nad spuścizną Rosy Marii Assing niebotyczną pracę transkrypcyjną, rozszyfrowywanie rękopisów i przenoszenie ich treści na zapis czcionką łacińską. Sama transkrypcja to ogromny i czasochłonny wysiłek.

Metodologia badań nad rękopisami została ujęta przekonująco i wychwycono jej najżywsze punkty, co pozwoliło Autorowi utkać solidną siatkę pojęć i kategorii, na których osadził badania archiwalne. Klarownie i precyzyjnie objaśnia tu m.in. kluczowe dla pracy pojęcia takie jak: *Nachlass*, *Archiv*, *Diskurs*, *Verdrängung*, *Macht-Ausübung*, *Memorisierung*, *Reproduktion*, *System*, *Kanon*, *Textualität*. Zastosowanie metodologii Nowego Historyzmu oceniam jako słuszne. Pozwoliło ono na odejście od pojęć o charakterze totalnym i tylko afirmującym, oferując w zamian „naładowanie” badanych tekstów „energiją kulturową” (Stephen Greenblatt).

W rozdziale II (dotyczącym autoinscenizacji i pamięci w listach), Autor objaśnia w skondensowany i ciekawy sposób kolejne ważne dla pracy pojęcia takie jak m.in.: *Briefkultur*, *Selbstinszenierung*, *weibliches Schreiben*, *Gedaechtnisbildung*, przywołując szereg nazwisk najważniejszych współczesnych teoretyków tekstu, literaturo- i medioznawców nie tylko niemieckojęzycznych. Traktuje listy jako kreatywną, przestrzenną organizację tego, co kognitywne a także jako odzwierciedlenie procesu równoczesnego myślenia i pisania (*Schreib-Denken*). Tak przygotowany warsztat pracy daje solidną bazę dla sprawnego odkrywania kontekstów badanych rękopisów.

Rozdział trzeci poświęcony jest historii i meandrom powojennej drogi spuścizny Assingów, zanim została włączona do kolekcji Varnhagen, a także jej zniszczeniom i owocnej współpracy bibliotek polskich i niemieckich. Autor

należy do tych naukowców, którzy potrafią scalać rozproszone zbiory badając je dogłębnie, ponieważ aktywnie współpracuje z szeregiem niemieckich bibliotek (m.in. Hamburg, Berlin, Weimar, Lipsk).

Przytoczone w rozdziale trzecim znamienne uzasadnienie prośby skierowanej do Rosy Marii Assing przez jej brata, Karla Augusta, by przesłała mu ponownie wszystkie jego listy wysyłane do niej wcześniej, może stanowić odzwierciedlenie jądra sensu prowadzenia badań nad rękopisami jako takimi. Mianowicie założyciel monumentalnej kolekcji rękopisów i zabytków kultury K.A. Varnhagen von Ense, w marcu 1828 r. prosi o wgląd w swoje dawne listy, zapewniając, że szybko je odda, lecz najpierw pragnie na ich podstawie „odczytać zmianę niektórych swoich poglądów”. Cytat ten odsłania najbardziej osobisty aspekt listów: dla samych ich autorów (a co dopiero dla osób postronnych), stanowią one rezerwuar własnych poglądów, przekonań i sądów wyrażanych na przestrzeni lat. Unaocznia także, z jak wielkim skarbem ma do czynienia badacz rękopisów.

Rozdział czwarty, poświęcony stanowi badań nad dziełem Rosy Marii Assing, przedstawia szczegółowo szereg dotąd fragmentarycznych publikacji o związkach pisarki z jej współczesnymi, o związkach jej współczesnych z nią (to niekoniecznie ta sama droga), a teraz dzięki badaniom dr. Zarychty wyciągniętych z różnych czasopism, archiwów, nieledwie szczątkowych publikacji, scalonych i uszeregowanych. Właściwie jedyne źródło obszerniejsze i uporządkowane stanowi dla Habilitanta praca Ludwiga Sterna z roku 1911: *Die Varnhagen von Ensesche Sammlung in der Koeniglichen Bibliothek zu Berlin*.

Rozdział ten pokazuje Autora jako dociekliwego badacza, doskonale łączącego odległe i bliskie fakty. Czytelnik otrzymuje tu panoramę (od roku 1806, kiedy Assing miała 13 lat) powiązań pisarki z otoczeniem, reakcji na nie, i - co szczególnie wartościowe - ich ocenę.

Rozdział piąty, dotyczący korpusu tekstów wybranych dla edycji monografii, informuje o kryteriach wyboru rękopisów, zawiera także cenne zdjęcia, oraz objaśnienia dotyczące eksploracji zasobów archiwalnych.

W kolejnym rozdziale, szóstym, Autor objaśnia zasady transkrypcji tekstów, a także zasady wprowadzania komentarzy. Po tych nieodzownych dla edycji krytyczno-historycznej objaśnieniach i rozważaniach, czytelnik napotyka - nadal w ramach wprowadzenia do tomu - podziękowania (*Danksagung*). Są one obszerne, tak jak rozległe jest pole, na którym przez wiele lat aktywnie pracował Habilitant zanim przygotował monografię do druku. W jakiś sposób na podkreślenie zasługuje miejsce, w którym się pojawiają - to ostatni z rozdziałów wprowadzających do edycji, po nim następuje jeszcze tylko kalendarium życia Rosy Marii Assing. Umieszczenie podziękowań w takim miejscu jest w moim odczuciu bardzo oryginalne i świadczy o przemyślanym i odważnym jednocześnie kroku Autora, w poprzek konwencji. A przy tym jednak bardzo logicznie wynika z treści wcześniejszych, jest ich swoistą puentą - odbija się w tym podziękowaniu jak w lustrze długoletnia owocna współpraca Habilitanta z szeregiem osób ze świata nauki oraz z szeregiem instytucji tak krajowych, jak i zagranicznych.

Wielkim walorem rozdziałów składających się na wprowadzenie jest ich kompaktowy, rzeczowy, niezwykle logiczny i obiektywny charakter. Stanowią one głęboką i solidną podstawę, by przejść do lektury edycji krytycznej.

Część edycyjna, pomieszczona została w dwóch tomach. W tomie I, na stronach od 89-435, obejmująca pierwsze czterdzieści lat życia pisarki (1783-1823), prezentuje wybór transkrypcji dokumentów rękopiśmiennych skupionych wokół symbolicznego przejścia Rosy Marii Assing z jej nie tylko romantycznie dziecięcego „świata przyrody” do „uwarunkowań i zamętu całego świata”, co pięknie wyraża tytuł tej części edycji. Natomiast w tomie II, na stronach 7-533, opublikowano transkrypcję rękopisów z lat 1823-1840, zatem z okresu dojrzałego życia pisarki, wyrażające jej postrzeganie siebie (autoinscenizacja) i świat przez nią zapamiętany.

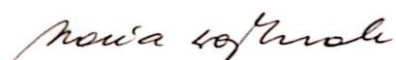
Listy, dokumenty, zapiski zgromadzone w obydwu częściach edycyjnych, oprócz ustalenia tożsamości dokumentów, dokonania ich transkrypcji, merytorycznego wyboru, uporządkowania i uszeregowania, opatrzone zostały licznymi komentarzami dr. Zarychty w formie przypisów. Niemalże na każdej stronie pojawiają się tu objaśnienia pozwalające czytelnikowi sprawnie

orientować się w „przestrzeni życia” Rosy Marii Assing. Samo połączenie tych przypisów w całość, dałoby dziesiątki stron gęstego merytorycznie tekstu komplementarnego wobec opublikowanych dokumentów.

W pracy dr. Pawła Zarychty nie znajduję uchybień, ani braków, nie uznaję za słuszne polemizowanie z obroną przez niego metodologią ani sposobem pracy. Uważam wręcz, że jest to praca wzorowa, modelowa, pokazująca, że wśród polskich germanistów jest wielki erudyta, edytor tekstów niemieckojęzycznych na miarę największych edytorów europejskich.

Chciałabym podkreślić na zakończenie wyjątkową wartość prac dr. Pawła Zarychty dla badaczy literatury niemieckojęzycznej. Właściwie każda z jego prac, wcześniejszych i ostatnich, ale w szczególności monografia zgłoszona jako główne osiągnięcie, stanowi źródło dla szeregu kolejnych germanistycznych prac badawczych. A przecież nie każda monografia naukowa spełnia takie kryterium. Praca dr. Zarychty nie tylko je spełnia doskonale, ale może stanowić wzorzec dla kolejnych.

Wraz z całym dorobkiem przedłożona do oceny monografia dr. Pawła Zarychty jednoznacznie stanowi podstawę do nadania stopnia doktora habilitowanego zgodnie z kryteriami określonymi w art. 219 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*. Równocześnie, ze względu na fakt, że stanowi wielkie dokonanie filologiczne oraz prezentuje niepowtarzalne walory naukowe, wnioskuję o nagrodzenie pracy.



Maria Wojtczak

Poznań, 20.12.2022